

Year: 1989

Rotterdam en het testament van Erasmus : Verwanten van Erasmus en de vroedschap van Rotterdam melden zich om ondersteuning en om inlichtingen over Erasmus' testament te Basel (1566, 1598) : Twee eerste publicaties van dit document (1615)

Jenny, Beat Rudolf and van der Blom, N.

Posted at edoc, University of Basel

Official URL: <http://edoc.unibas.ch/dok/A6243508>

Originally published as:

Jenny, Beat Rudolf and van der Blom, N.. (1989) *Rotterdam en het testament van Erasmus : Verwanten van Erasmus en de vroedschap van Rotterdam melden zich om ondersteuning en om inlichtingen over Erasmus' testament te Basel (1566, 1598) : Twee eerste publicaties van dit document (1615)*. *Rotterdams Jaarboekje*, 1989. S. 314-328.

ROTTERDAM EN HET TESTAMENT VAN ERASMUS

VERWANTEN VAN ERASMUS EN DE VROEDSCHAP VAN ROTTERDAM
MELDEN ZICH OM ONDERSTEUNING EN OM INLICHTINGEN OVER
ERASMUS' TESTAMENT TE BASEL (1566, 1598).

TWEE EERSTE PUBLICATIES VAN DIT DOCUMENT (1615)

DOOR DRS. N. VAN DER BLOM EN DR. BEAT R. JENNY

In 1986, het jaar waarin Erasmus' dood (1536) in Basel met een tentoonstelling en in Rotterdam ook door een congres werd herdacht, ontspan zich tussen de schrijvers van deze bijdrage een drukke correspondentie. Daarin waren vooral twee zaken aan de orde, die Erasmus en beide steden in hun relatie tot hem en zo met elkaar betroffen. Allereerst het bericht over een portret van Erasmus, dat Basel aan Rotterdam zou hebben geschonken, zoals wordt vermeld in het voorwoord van Merula's editie van 1607 van de *Vita Erasmi*, het zgn. *Compendium Vitae*, het CV. En dan het door Bayle in de tweede druk van zijn *Dictionnaire historique et critique*, Rotterdam, R. Leers 1702, geboekstaafde verhaal dat Rotterdam in de woelige dagen van 1672 en volgende jaren erover gedacht zou hebben het beeld van Erasmus aan Basel te verkopen - een 'geplanter Vandalenakt', een voorgenomen daad van Vandalen, die dan per slot van rekening niet zou zijn doorgegaan. De overwegingen waartoe een en ander leidde kan men vinden in de *Proceedings* van het Rotterdamse congres¹).

Hier berichten we over een moeder en twee zoons uit Rotterdam die zich in februari 1566 in Basel hebben aangemeld als verwanten van Erasmus.

Zoals bekend, heeft Erasmus zijn vriend, de Baselse jurist Bonifacius Amerbach benoemd tot zijn erfgenaam en hem opgedragen zijn bezit te beheren en het te besteden 'ad pios usus', voor charitatieve doeleinden: het verstrekken van onderstand deels aan de armen, deels aan 'adolescentes bonae spei'²), veelbelovende scholieren en studenten en aan 'virgines nupturae', meisjes die gaan trouwen. Later werd de categorie der studenten van elders nader gespecificeerd tot: arme vreemde studiosi van Duitse en Franse her-

komst, die hulp, een handreiking of reisgeld vragen³). Bonifacius, en na zijn dood in 1562 zijn erfgenaam Basilius tot diens dood in 1584 hebben zich getrouw van hun taak gekweten⁴). In de befaamde Amerbach-Korrespondenz⁵), een van de schatten die de Bibliothek der Universität Basel bewaart, bevinden zich beider Rechnungsbücher waarin zij de inkomsten en uitgaven bijhielden. Vaak voegden ze bij zo'n post een aantekening betreffende de omstandigheden die tot een uitkering of de weigering daarvan hadden geleid: een rijke historische bron!

De notitie bij een post uit het jaar 1566 wordt hier voor het eerst gepubliceerd. Tevens wordt een vertaling gegeven met een enkele verklaring (zie bijlagen I en II, p. 324, 325.

Huizinga heeft zich destijds verbaasd 'dat niet een talrijk nakroost van neven zich op de verwantschap met den grooten Erasmus heeft beroemd', en hij vroeg zich af 'of men moet aannemen dat de geheele familie in de eerstvolgende generaties is uitgestorven'⁶). Hier komt onverwacht een drietal verwanten uit de nevels der geschiedenis tevoorschijn. Om er even later weer in te verdwijnen! Rotterdam bezit geen document dat bewijst dat deze brief op het raadhuis is geschreven en gezegeld: de resoluties der vroedschap ontbreken en in het bandje met copieën van uitgaande missives 1564/1570 vindt men deze tekst niet. Ook in Basel viel voorlopig niets te vinden. Zo dient deze notitie van Basilius Amerbach geheel op zichzelf gezien te worden. Bedrog of geen bedrog, dat is het probleem!

Basilius had een Latijnse tekst voor zich, waaruit hij de gegevens van de 'bevolkingsadministratie' nauwkeurig overnam: de moeder van de vrouw (nog in leven, stond erbij) en Erasmus waren kinderen van twee broers, Erhardus (Gerardus) en Theobaldus, 'Eliae filii', zoons van Elias. Inderdaad had Erasmus een oom Theobaldus. In brief 76, uit 1498, lezen we hoe Erasmus zijn dank betuigt aan magister Martinus, wellicht arts van het klooster Steyn en wonend in Gouda, voor zijn loftuigen: die hebben oom ertoe gebracht om zijn neef, die naar Brussel zou reizen, een tweede jas te schenken, er in zijn bezorgdheid voor zorgend dat die voor neeflief onderweg geen zware last zou betekenen - een hele dunne dus⁷). Deze brief is pas in 1607 door Merula in het bijwerk bij het CV gepubliceerd. Maar hij was ongetwijfeld eerder in Holland bekend, naar alle waarschijnlijkheid behoort hij tot de collectie van brieven die Erasmus in 1505/1506 aan een Goudse relatie, Francis-

cus Theodorici (Diercx) had gevraagd voor hem, wel met het oog op een publicatie, aan te leggen door Erasmus' brieven bij correspondenten van deze op te vragen⁸). En het is aannemelijk dat ook Rotterdamse vroedschappen bijvoorbeeld zullen hebben behoord tot degenen die voor deze collectie belangstelling hadden. Men denke in dit verband aan de verering van Erasmus zoals die blijkt uit het beeld van 1549 en dat van 1557⁹). Tot het plaatsen van dit laatste kan hebben bijgedragen, dat in de *Kosmographie* van Sebastian Münster, van 1550, een boek van Europese allure, een 'Lof van Holland' uit Erasmus' pen voorkomt, met twee houtsneden die hem voorstellen. Terwijl in de tweede, Latijnse druk van 1554 staat te lezen hoe in 1549 Philips II bij zijn bezoek aan Rotterdam door een houten standbeeld van Erasmus werd begroet. De stad kon voortaan niet zonder minstens een stenen beeld van Erasmus! De man die die houtsneden vervaardigde deed dat, naar Münster meedeelt, naar een portret van Erasmus in het bezit van Amerbach en werd, weten we uit het Rechnungsbuch, betaald met 2 gulden uit het Erasmusfonds¹⁰). Zo diende dit, bij uitzondering, tot verbreiding van de faam van Erasmus en van die van de stad van zijn vader. Dat men in Holland ook de tekst van het CV heeft gekend, is ook zeker¹¹). Merula staat niet aan het begin, hij verzorgde veeleer de neerslag in boekvorm van wat in brievencollecties her en der aanwezig was en aan vrienden en bekenden werd getoond¹²). Dat wil wel zeggen dat vanuit en buiten de intelligentsia die in Erasmus was geïnteresseerd, ook anderen kennis konden krijgen van het bestaan van oom Theobaldus, vader Gerardus en grootvader Elias!

Verbazing mag wekken, dat de vroede vaderen van Rotterdam een moeder met twee zulke onnozele halzen die geen woord Latijn kenden, naar de universiteitsstad Basel zouden hebben laten gaan voor studie. Zij moeten dan toch hebben geweten dat dat daar mis zou lopen. Basilius van zijn kant lijkt zijn gasten getest te hebben, nadat door het hem onbekende wapen en zegel, met wat hij zag, zijn wantrouwen was gewekt¹³). Wilden zij in Basel studeren? Om hun vastberadenheid om bij dit besluit te blijven na te gaan, tekent hij hun het stereotiepe beeld van de Hollanders zoals dat in Basel gold. Zij zijn gewend om op en bij hun brood boter, kaas en bier te gebruiken. In Basel echter moeten ze 'geen wijn en ook geen bier' verwachten. Is het een psychologisch volkomen aanvaardbare schrijffout, als Basilius dit zo optekent, voor wat hij bedoelde: 'wijn en geen bier'? Of wilde hij met dit zo te zeggen suggereren

dat ze in Basel als studenten niet op het goede leven van Holland moesten rekenen? 'Geen wijn noch bier', dat wil zeggen: water - wat een vooruitzicht: op water en brood in Basel! Basilius gaat verder. Een proef zal hem hebben doen zien dat de jongens de beginselen van het Latijn nog moesten leren en dus veel te laat kwamen. Tenslotte informeert hij hoeveel ze wel denken dat hij te vergeven heeft. Hun rekensom komt uit op een veel te hoog bedrag. Zijn slotsom komt dan uit op een bedrag dat blijk geeft van zijn voorzichtigheid, zijn mildheid en zijn verering voor Erasmus. Tenslotte brachten ze dan toch maar een brief met het bericht dat ze verwanten van Erasmus waren. Stel je voor dat het ondanks alles toch waar zou zijn. Zo gingen die drie huiswaarts en aanvaardden, na verblijf in een goed hotel, de thuisreis. Waar stond hun huis? Het meest verdachte is toch wel, dat ze zich hartje winter naar Basel begaven en zich, zonder dat van enig protest of pleidooi blijkt, lieten wegsturen, hartje winter, helemaal naar Rotterdam. Hoe Hollands was hun Hollands? En maakten die jongens die onnozele indruk expres om zich met uitvoeriger antwoorden niet te verraden? Voor zover we nu kunnen zien lijkt het stel ons niet helemaal betrouwbaar - 'in dubiis' dient men zich voorzichtig uit te drukken. Verrassingen zijn nooit uitgesloten. Mocht later blijken dat we ons hebben vergist, dan hopen we dat te berichten!

Verwanten van Erasmus spelen in een andere post de rol van informant. Bonifacius bericht op 19 april 1557 aan een student uit Rotterdam 2 thaler te hebben gegeven. Verwanten van Erasmus, zo tekent hij aan, hadden de jongeman in de waan gebracht dat Rotterdammers, welke ook, die zich in Basel meldden, op grond van Erasmus' testament mochten rekenen op een jaarlang bijstand in natura - vandaar zijn komst naar Basel. Bonifacius, even vriendelijk als zijn zoon, las hem het testament voor en vroeg hem de verwanten te berichten wat de bepalingen waren en hun te vragen voortaan niemand valse hoop te geven¹⁴). Basilius heeft van die post geweten!

In 1598 is het de vroedschap van Rotterdam zelf die zich tot Basel wendt. Die brief is in Basel bewaard. Door dr. L. Sieber, bibliothecaris van de Baselse universiteitsbibliotheek, werd rector Kan in 1875 op de hoogte gebracht van zijn bestaan; in 1876 kon hij de tekst, met zijn vertaling, afdrukken in zijn *Geschiedenis van het Erasmiaansch Gymnasium*, als bijlage A¹. Door alle oorlogshandelingen was er, zo schreef de vroedschap, eerder niet van geko-

men om deze vraag te stellen. Was waar, wat in Holland sommige geschiedschrijvers berichtten¹⁵), dat Erasmus zijn bezit had nagelaten aan arme studenten, 'maxime vero illis qui vel sanguine vel paterna civitate oriundi sibi essent propinquiores' - en wel vooral aan die studenten die hem in den bloede of omdat ze uit de stad van zijn vader afkomstig waren nader bestonden (dan andere nl.)? Het antwoord van Basel op deze brief, waarin het beroep op de gemeenschappelijke Protestantse geloofsovertuiging wellicht het gebrek aan vertrouwen op het getuigenis der historici moet compenseren, is daar noch hier bewaard. Maar het moet negatief geweest zijn. We veronderstellen dat de universiteit van Basel, die de brief, daar het om studenten ging, te beantwoorden heeft gekregen en (dus ook) heeft bewaard, even vriendelijk als zakelijk, als bijlage een copie van Erasmus' testament heeft bijgesloten. Een verzoek daartoe ligt ook wel in de vraag om 'scripto sententiam Erasmi nobis aperire et exponere', ons schriftelijk de bedoeling van Erasmus mee te delen en uiteen te zetten. Trouwens, er is o.i. voor het opzenden van het testament een aanwijzing!

In 1615 immers bracht in Leiden Scriverius een tweede, voor wat onder meer de brieven betreft gewijzigde druk uit van Merula's boek. En in Rotterdam verschijnt slechts even later, bij Matthijs Bastiaens, boekverkoper op 't Steyger, in Josephus, een vertaling van o.a. het CV: *Cort verhael van het leven Erasmi van Rotterdam*. Een gecombineerde actie die zeker verband houdt met de kerkelijke en politieke situatie van die jaren, waarin de figuur van Erasmus en de waardering van zijn opvattingen en optreden een factor van belang was.

Opvallend is in dit verband dat de drukker van Scriverius' boek het opdraagt aan de vroedschap van Rotterdam en - last, not least -, zeer uitdrukkelijk genoemd, aan de syndicus, de pensionaris van de stad, Hugo de Groot. En in de vergadering van de vroedschap van 8 juli 'heeft Mathijs de bouckbinder gepresenteert ende de voorsz. vergadering als oock schepenen gedediceert secker duyts bouckgen geïntituleert: Onderwijsinge eens Christelijcke prins ... met het leven Erasmi ende es hem voor de voorsz. dedicatie ende voor xxxiiii exemplaren toegevoucht sestich Carolus gulden'¹⁶). Welnu, terwijl in Merula's uitgave het testament van Erasmus ontbreekt, vinden we het in het Latijn en in het Nederduits bij Scriverius en bij Bastiaens¹⁷). Aan Merula moet de aanwezigheid van het document in Rotterdam zijn ontgaan. Maar in 1615 moet Hu-

84. Titelpagina van 'Onderwysinge eens Christelijcken Prince ...' (Rotterdam 1615); zie pag. 323, noot 16.

go de Groot, die vanwege zijn in 1613 aanvaarde functie ervan op de hoogte was en er toegang toe had, met gereede instemming van de vroedschap de tekst aan beiden hebben aangereikt. Een interessante samenwerking! Het belang van die uitgaven reikt verder, en verdient nader onderzoek. Maar voor wat speciaal het testament betreft kunnen we vermoeden dat de vroedschap met betrekking tot de eigen burgerij als voordeel heeft gezien, dat voortaan toch ietofwat gênante zaken konden worden vermeden: wie zich tot haar zou wenden om een brief van aanbeveling voor Basel op grond van vermeende hem/haar begunstigende testamentaire bepalingen kon zij nu naar Bastiaens' winkel verwijzen. Waar ze konden zien dat Erasmus' testament niets van hun gading bevatte. Het stemt tot voldoening dat bij ons weten zich na 1598/1615 niemand, die van hier kwam, in Basel voor ondersteuning uit het Erasmusfonds heeft gemeld¹⁸).

Ter afsluiting nog het volgende. We weten van twee verwanten die zich tijdens Erasmus' leven op hun relatie hebben beroepen, een in Basel, een in Leuven. In brief 330, van 1 mei 1515, schrijft Beatus Rhenanus vanuit Basel aan Erasmus, die dan in Leuven is: 'Hier kreeg een verwant van u van Froben twee goudguldens. Hij was ons om deze reden te sympathieker, omdat hij als twee druppels water op Erasmus lijkt, zodat, ook zonder dat hij dit uitdrukkelijk verklaart, de gelijkenis zonneklaar bewijst dat hij een verwant van Erasmus is'. Als Allen hierbij opmerkt, dat dit mogelijk broer Pieter was òf een bedrieger, dan onderschat hij de grote gelijkenis die neven kunnen vertonen; en neven waren er, met die uitgebreide familie van vader Gerard en zijn negen broers, bij de vleet! Of Erasmus heeft geantwoord? Mogelijk niet, want in zo'n geval moet de herinnering aan oud zeer dat bovendien kon schaden bij hem boven zijn gekomen. Niets heeft hij zo gevreesd en gehaat als de 'Hollandicae linguae', de Hollandse roddeltongen¹⁹).

Vanuit Leuven schrijft Erasmus zelf, 13 maart 1521, aan de secretaris van Hendrik van Nassau dat een verwant van hem hem met een verzoek aan het hoofd zeurt: 'zou u, als er geen of weinig hoop is, hem van zijn uitzichtloze hoop willen bevrijden? Ik heb wat anders te doen'. Deze korzelige brief betreft wellicht de schilder Maistre Guerard Gregoire, Hollandois, compatriote et parent d'Erasmus de Rotterdam, zoals een gedenkplaque in Tournus hem noemt; de opdracht voor een schildering in de kerk van Chalon s. Saône, die hij in 1522 kreeg, is wellicht toch, hoe dan ook,

aan Erasmus te danken²⁰).

In Basel voelde Erasmus zich voor laster vanwege zijn onwettige geboorte veiliger dan in Leuven. Hij stuurt dan ook daarheen, naar zijn vriend Goclenius, het CV. Dit moet daar, voor het geval hij sterft, dienen als basis voor wie zijn leven zouden beschrijven. Ironisch genoeg was het juist in Basel dat in 1540 een pamflet verscheen waarin Erasmus werd belasterd en o.a. van hem werd gesproken als 'ex condemnato concubitu natus' - geboren uit een doemwaardige bijslaap. Een term, die overigens een citaat zou kunnen zijn uit het document, door Erasmus en later door Basel zorgvuldig bewaard, waarin paus Leo X hem vrijwaart voor alle hinder die zijn geboorte hem zou kunnen veroorzaken²¹). Het strekt de stad Basel tot eer dat zij dit pamflet in beslag heeft laten nemen en aan J. Herold heeft opgedragen het in een rede voor de universiteit te weerleggen²²). Dat deze de hoon inzake de geboorte beantwoordde met te zeggen dat dit gelogen moest zijn, daar een goed mens slechts uit deugdzaam ouders kan voortkomen, doet zien hoe hij zich met heilige ijver als verdediger van Erasmus' naam en faam opwierp. Maar er was meer, en op die punten was zijn verweer doeltreffender. Zodat Basel al met al zich effectief heeft ingezet voor zijn grote gast Erasmus van Rotterdam.

NOTEN

1) Men zie de catalogus van het Historisches Museum Basel *Erasmus von Rotterdam*, 1986 (= Basel 1986) waarin voor ons onderwerp speciaal de nrs. H 32, 35.1 en 2, 36, 37 en 55 van belang zijn. En N. van der Blom, 'Rotterdam and Erasmus' in J. Sperna Weiland en W.Th.M. Frijhoff, edd., *Erasmus of Rotterdam. The Man and the Scholar* (= Proceedings of the symposium held at the Erasmus University Rotterdam 9-11 november 1986) Leiden 1988, 246-249 (RE). De 'Vandalenakt' vindt men *Basel 1986*, H 35.1 genoemd en RE, 248 afgewezen.

2) In *adolescentes bonae spei* staat op de penning van wie aan het Erasmeaans Gymnasium het eindexamen behaalden, *RjB*. 1958, 165 v. en 1966, 175; afb. *ibid.*, 1959, t.o. pag. 192. De tekst van Erasmus' testament bij P.S. Allen, *Opus Epistolarum Des. Erasmi*, Oxonii 1906-1957 (Allen) XI, app. XXV, en o.a. Ep. 2855 introd., tekst A.

3) *Basel 1986*, H 32. Voor deze categorie werd 12 gulden uitgetrokken.

4) Daarna ging het fonds over, voor de armen naar de stad, voor de stu-

denten naar de universiteit, waar de naam 'legatum Erasmianum' tot op vandaag bestaat. Zie C. Roth, 'Das Legatum Erasmianum' in *Gedenkschrift zum 400. Todestage des Erasmus von Rotterdam*, Basel 1936, 282-298 (Roth).

5) A. Hartmann gaf 1943-1962 de banden I-V uit. Zijn opvolger, B.R. Jenny, vorderde tot band IX 1. en 2.

6) Zijn *Erasmus*⁴, 1947, 6.

7) K. Heeringa, *Rekeningen van de officiaal van de aartsdiaken van de Dom te Utrecht* vermeldt 379 en 549 v. magister Johannes Theobaldi (in 1517 altaris, in 1528 beneficiatus) en de Domini Franciscus Theobaldi en Theobaldus Simonis (beiden in 1528 beneficiatus). Twee zoons van Theobaldus en een zoon van een derde broer, Simon? (vr. dank aan dr. H. ten Boom).

8) Allen I, ep. 186, ep. 10 introd., en app. VII op p. 597.

9) Over de vijf beelden ter ere van Erasmus zie men N. van der Blom, *Erasmus en Rotterdam*, Rotterdam/'s-Hage, 1969 (ER).

10) Münster citeerde het adagium 'Auris Batava'. De aantekening betreffende de copieën naar Holbeins Erasmus schrijvend en Erasmus in ein Rund (dit portret bezat Froben) staat *Basel 1986*, H 63. De afbeelding bij Münster, genoemd in *Basel 1986* op 241, stelt niet Rotterdam maar Amsterdam voor. Het wapen was niet bekend; zoals in 1566! Maar de vergissing werd snel ontdekt: op de tentoonstelling lag de plattegrond van Rotterdam van Braun-Hogenberg, *Civitates orbis terrarum* 1588!

11) Allen X, app. XXIII, p. 407 n1. meldt dat, als Goclenius is gestorven, 1539, uit diens papieren het CV in autograaf tevoorschijn komt. Er wordt op slag uit geconcludeerd dat Erasmus 'nothus' was, van onechte geboorte. Een en ander was van belang voor de geldigheid, in Brabant, van de bepalingen van het testament. Cf. p. 417, regel 20-25 en 418, regel 61-64. En elders in dit Jaarboekje 'Nieuws over Erasmus'.

12) Merula kende diverse copieën van het CV. Voor zijn editie kreeg hij van Otto Werckman uit Amsterdam het origineel (dat in 1649 nog bestond, sindsdien verdwenen). Voorts kwamen er brieven van Scriverius, de gebroeders Lydius, Hieronymus Backer, Hadrianus Biemans. Voor de zes, die Bonaventura Vulcanius bijdroeg, zie B.R. Jenny, 'Manus Erasmi', in *La correspondance d'Erasmus et l'épistolographie humaniste*, 1985, 40-44 en 53.

13) In Basel had men blijkbaar toen geen missiven van Rotterdam ter vergelijking. Terzijde: zou deze moeder die van Erasmus als voorbeeld hebben genomen? Die vergezelde hem, toen hij naar de school van Deventer ging.

14) De tekst in *Basel 1986*, H 37. Roth vermeldt nog dat Amerbach geld gaf 'einem Roderodamo, so uss Italia kam und sich verzehrt' - een Rotterdammer die uit Italië kwam en door zijn geld heen was, 291; en verder: 'Ob bei den von fern Hergereisten meist gänzlich unbekanntenen Empfängern der Guttaten die von ihnen abgegebenen Erklärungen stets auf Wahr-

heit beruhten, mag zweifelhaft sein'.

15) Het is onduidelijk op wie wordt gedoeld. Waren het plaatselijke kroniekschrijvers?

16) Gemeentearchief Rotterdam, Oud Stadsarchief, inv.nr. 18, p. 266 (De *Onderwijsinge* is de vertaling van Erasmus' *Institutio Principis Christiani*). Zie ook S.W. Bijl, *Erasmus in het Nederlands tot 1617*, 1975, 329 v. Beide werkjes vormden dus één boekje; de exemplaren in de Gem. Bibl. zijn later apart gebonden, maar de titel van *Het leven* 'schijnt door' op de pag. N 8 van *Onderwijsinge*. In beide: aantekeningen van zekere P.V.M., eind 17de eeuw. Het voorwoord in de ed.-Scriverius is van 28 maart, Bastiaens kwam er dus vlak achteraan en is blijkens foutieve namen, die Scriverius ook heeft, duidelijk van deze afhankelijk.

17) Allen noemt als eerste druk van het testament, XI app. XXV, p. 342, *Epistolae familiares*, Basel 1779; die van Scriverius was de allereerste! Rector Kan drukte in het *Programma Literarium Gymnasii Erasmiani* 1881/82 de tekst en voegde los daarbij een lithografie die dr. L. Sieber voor hem in Basel naar het origineel had doen vervaardigen. Zie N. van der Blom, *Grepen uit de geschiedenis van het Erasmiaans Gymnasium 1328-1978* (Rotterdam 1978), 218 en 181. Het enige op school overgebleven exemplaar verhuisde onlangs van lokaal 21 naar de docentenbibliotheek. Voor tekst van het testament zie Bijlage III, p. 327.

18) Bastiaens spreekt in zijn opdracht over Erasmus' 'in steen uytgehouden conterfeytsel nae 't leven, welc de heeren van Basel vier jaren voor syn doot (aan Rotterdam) hebben ghesonden' en dat 'in 't openbaer op de voornaemste plaetse (der stad is) tentoonghestelt'. Over deze verwarde tekst *RE*, 248 v. De Amsterdamse notaris Ellert de Veer levert in de opdracht van zijn vertaling van de *Paraphrases*, 2 dln., Amsterdam 1594, een correctie op de datering van het tweede stenen beeld. Men leze voortaan niet 1593/96 (*ER*, 42; *RJb* 1986, 228) maar 1593/94. Toen De Veer schreef dat hier Erasmus 'op de poorten der stad was verheven', dacht hij wel aan het op Erasmus' sterfjaar 1536 wijzende 'tijdvers' dat men in 1554 (!) aanbracht aan de toen gebouwde Delftse of St. Jorispoort:

CVnCta est VICtVrVs fVLgens per seCVLa ErasMVs

en aan wat men las op de steen aan de Goudse poort:

Non obIIt DIVVs noster, qVIA VIVIt ErasMVs, dat is:

ErasMVs, daar hII Leeft aLLe eeVWen door,

bLInkt heerLIk op 't deVrLVChICh eerenspoor. En:

ErasMVs Leeft aL Is hII doot, want sChoon gestorven,

soo bLInckt sIIIn glans noCh als Vergood heel onbedorVen.

(*Bronnen voor de geschiedenis van Rotterdam en Schieland* II, 1895, 414, en *RJb* 1890, 70 naar G. van Reyn, *Geschiedkundige beschrijving der stad Rotterdam*, 1832, 98). Men vindt de opdrachten van Bastiaens en De Veer afgedrukt bij Bijl, 321 vv en 106 vv.

19) Allen ep. 171.14. Betreft ep. 28.28-30 ook zulke laster, in Leiden? Voor Erasmus' *De Lingua*, Over de tong, zie Margaret Mann Philips in

Yearbook One of the Erasmus of Rotterdam Society, Washington 1981. Zij constateerde daarin 'personal indignation' en 'self-defence' en wees op de felle uitval naar 'masters of malediction' op 'the only place (in his works) where he alludes to his illegitimacy', 118 en 121v.

20) Allen ep. 1192. n.l.

21) *Basel 1986*, H 38, 39, 39.1 en 39.2 Het pauselijk document (Allen 517.7-8) heeft, dat Erasmus is 'ex illicito et, ut timet, incesto damnatoque coitu genitus'.

22) Over dit pamflet (van Lando) *Basel 1986* H 38 en A. Flitner, *Erasmus im Urteil seiner Nachwelt*, Tübingen 1954, 27 vv.

Bergschenhoek/Oeffentliche Bibliothek der Universität Basel, 31 december 1988

BIJLAGE I

Rechnungsbuch der Erasmusstiftung, zweiter Teil, geführt von Basilius Amerbach, Universitätsbibliothek Basel Mscr. C VIa 71/III, fol. 54recto/verso (alt) = 485recto/verso (neu), auf fol. 47/478recto überschrieben:

'Verzeichniss, was an arme huslüt und andre bewendt worden'.

Item (...) ¹⁾ Februarii ist herkommen ein frow sampt zweien jungen knaben, [*fol.485vo*], bracht brief der Oberkeit hie von dem Rath zū Roterdam (wie sy sagt; dan mir das wapen oder sigil nit bekant), begerende ein Condition ²⁾, das soliche ire Son studieren möchten, dieweil die Erasmi verwandte weren, dan diser frowen mü(ter/³⁾, so noch bei leben, und Erasmus weren zweier brüder, Erhardi und Theobaldi, Eliae f(iliorum)⁴⁾, kinder gwesen. Und die weil dise von der Oberkeit ⁵⁾ zū mir als Erasmi heredis heredem gewisen und ich der frowen und buben anzeigen liesse (dan sy hollendisch redten und kein ander sprach verstunden), wie ich inen, so vil müglich um condition hie anhelffen welt, darmit sy studieren möchten, (und) diewil sy aber verstanden, das inen ditz landts ⁶⁾ weis und leben nit annemlich, als die des butters, käs und biers ⁷⁾ gewont, hie kein wein noch bier ⁸⁾ zetrincken haben wurden, darneben auch vollen spot sein wurde, so sy erst rudimenta literarum lernen solten (dan sy gar nichts konten) in disem alter, do der grosser nit under 17 oder 18 jar alt war, Auc(h)/ sonst die stipendia Erasmica nit so gros, als sy verstanden, wie ex redditibus annuis von Erasmi stipendien alle jar 2400 flemische Pfundt (deren ieglichs 3

Sonnenkronen thüt⁹⁾) solten ufgehapt werden¹⁰⁾: Uss disen ursachen sy nit hie pliben noch die mûter die hiezellen willens waren, sonder w*⟨*i/der heim ziechen wolten. Und dieweil sy arm (wie sy sagten), viaticum oder um ein zergelt batten, hab inen, dieweil sy brief brachten, das sy Erasmi verwandte weren (quamvis literae et alia non sine aliqua suspitione fuerint, sed in dubiis benigniora sequi melius est), geben sibe/n/ gold(gulden), darzû im wirtshus zum wilden man¹¹⁾ zalen für sy lassen 42 sol. Thüt also zûsammen fl 10 sol.15 den.8¹²⁾.

BIJLAGE II

Memoriaal van de Erasmusstichting, deel II, bijgehouden door Basilius Amerbach...Register van hetgeen aan arme gezinshoofden en anderen is besteed.

Eveneens is op *⟨...⟩* februari¹⁾ hier een vrouw gekomen samen met twee jonge knapen, bracht een brief aan de magistraat hier vanwege de Raad te Rotterdam (zoals zij zegt; mij is echter het wapen of zegel niet bekend), vragend om een toelage, opdat deze haar zoons zouden kunnen studeren, daar dezen verwanten van Erasmus waren, want de moeder van deze vrouw, die nog leeft, en Erasmus waren de kinderen geweest van twee broers, Erhardus en Theobaldus, zoons van Elias. En daar dezen door de magistraat naar mij als erfgenaam van de erfgenaam van Erasmus waren verwezen, en ik de vrouw en jongens liet beduiden (want zij spraken Hollands en verstonden geen andere taal), hoe ik hun, zoveel in mijn vermogen lag, aan een toelage hier zou willen helpen, opdat ze zouden kunnen studeren, en daar zij echter begrepen dat hun de levenswijze van dit land niet zou bevallen, daar zij, aan boter, kaas en bier gewend, hier geen wijn noch bier⁸⁾ te drinken zouden hebben, het daarnaast ook zeer laat zou zijn, daar zij eerst de beginselen van het Latijn leren moesten (want zij konden helemaal niets) op deze leeftijd, waar de grootste niet onder de 17 of 18 oud was. Ook waren de toelagen uit de Erasmusstichting niet zo ruim als zij dachten, nl. als zou uit de jaarlijkse opbrengsten uit Erasmus' toelagen alle jaren 2400 pond Vlaams (waarvan elk 3 zonnekronen doet⁹⁾) binnenkomen. Om deze oorzaken wilden zij niet hier blijven en wilde de moeder hen niet hier laten, maar besloten ze weer huiswaarts te trekken. En heb, daar ze, arm (zoals ze zei-

den), vroegen om een ondersteuning voor reis of verblijf, omdat ze een brief brachten dat ze verwanten van Erasmus waren (hoewel die brief en al het andere wel enige verdenking hebben gewekt, maar in gevallen waar men twijfelt is het het best de meest welwillende weg te kiezen) zeven goudguldens gegeven, bovendien in de herberg Zum wilden Mann voor hen laten betalen 42 stuivers. Maakt dus samen 10 gulden 15 stuivers 8 penningen.

NOTEN

- 1) Het jaar is 1566; de dagdatum is niet ingevuld; er gaan in 1566 twee posten vooraf; de eerstvolgende is van 20 april.
- 2) Condition, hier 'stipendium', beurs, studietoelage.
- 3) Muo staat aan het einde van de regel. Basilius vergat aan het begin van de volgende het woord aan te vullen. Zeker moet gelezen worden mu-ter, zeker niet mann.
- 4) F = filiorum, van de zoons. Citaat uit de in het Latijn gestelde brief.
- 5) De overheid te Basel.
- 6) Hier stond eerst victus nit (victus is: levenswijze). Basilius schrapte dat door.
- 7) Boter en kaas komen in Basel uit Jura en Alpen, zijn geen producten van het land.
- 8) Wijn was dat in Basel wel. De tekst is onduidelijk. Wilde Basilius schrijven: 'hie wein und kein bier zetrincken'? Maar zie tekst.
- 9) In de tekst een piramide met een ster daarboven, te lezen als Sonnenkronen. Een Basler pond was intussen slechts 2 kronen waard.
- 10) Ufgehapt werden = als rente binnenkomen. Het vermogen van het fonds bedroeg 5000 gulden; uitgezet bij de hertog van Württemberg à 5 procent, leverde het per jaar 250 gulden op. Zou de informant kapitaal en rente verwisseld hebben?
- 11) Geen logement voor armen, integendeel, een gerenommeerd hotel, verblijfplaats voor gasten van de stad, Freie Strasse 35/37. Nu is daar Textilkaufhaus Schild AG. Zie in *Basler Chroniken* 11, p. 394 de ed. door V. Lötcher van F. Platter, *Beschreibung der Stadt Basel* 1610.
- 12) Dit bedrag is, vergeleken met andere toelagen, zeer hoog: de helft van de toelage voor een heel jaar voor een leerling van de Latijnse school.

BIJLAGE III

Erasmi Rotterodami testament ende uysterste wille.

In den name der H. Drijvuldicheyt.

Ick Desiderius Erasmus Rotterodamus steunende op de gheweltbrieven¹⁾ des Keysers, Paus ende Achtbare Magistraet der vermaerde stadt Bazel, vernieuwe met dit teghenwoordighe hantschrift mynen uystersten wille, welcke ick wil dat men voor vast ende in waerden zal houden, daerenteghen voor nul ende van gheender waerden al hetghene ick anders ghemaect of ghedisponeert mach hebben.

In den eersten ic verseeckert zynde dat ick gheen wettelijcke erfghenaem hebbe, zoo stelle ick tot erfghenaem van alle myne goederen den voortreffelijcken man Dominum²⁾ Bonifacium Amerbachium. Ende tot executuers Hieronijmum Frobenium ende Nicolaum Episcopium.

Myn byblioteque hebbe ick wel verkocht aen Dominum Johannem a Lasco Pool, achtervolgende het hantschrift welck over dit contract tusschen ons ghemaect is. Nochtans zullen hem de boecken niet geleverd worden of hy zal den erfghenaem eerst twee hondert guldens aen ghelt tellen. Indien hy van dit contract cedeert en afwijckt, of hy eer komt te overlijden dan ick, zoo zal 't den erfghenaem vry staen daer mede te doen wat hy wil.

Aen Dominum Lodovicum Berum besette ick myn gout uerwerck. Aen Beatum Rhenanum een gouden lepel met het goude vorxken. Aen Petrum Vetereum³⁾ hondertvijftich goude kronen, ende ooc zooveel aen Philippum Montanum. Aen Lambertum myn knecht, indien hy by mij is wanneer ic zal komen te overlijden, tweehondert goutguldens, of ten ware ick hem de somme binnen mynen levendighen lijve quame te gheven. Aen Dominum Johannem Brischium⁴⁾ een silveren flesch. Aen Dominum Paulum Volsium⁵⁾ hondert goutguldens. Aen Sigismundum Telenium⁶⁾ hondertenvijftich ducaten. Aen Johannem Erasmus Frobenium twee ringen, van welcke in den eenen een paerl staet ende in den anderen een turquoys. Aen Hieronimum Frobenium besette ic alle myne kleederen ende alle mijnen huysraet van wolle, van lijnen, van hout, ende bovendien noch een kop op welcken staet het wapen van de Cardinael van Mentz. Aen zijn huysvrouwe een ringh op welcken een vrouwe staet die over den rugghe ziet. Aen Nicolaus Episcopus een kop met het deksel, daer onder aen den voet

eenige vaersen op gesneden staen. Aen zyn huysvrouwe Justine twee ringhen, van welcke in den eenen een diamant staet, in den anderen een cleynen turquoys. Aen Magistrum Everhardum⁷⁾ Goclenium een silveren cop, op welcke boven een fortuyn staet.

Indien yemandt van deze bezette erfghenamen onderwijle comt aflijvigh te worden, zoo zal hetghene hier by legatie bezet is, in de vrije macht des erfghenaems staen. De erfghenaem zal voorts, behalven alleen de dinghen die ick in dit hantschrift hebbe gestelt, voor hemzelve aenslaen alle coppen, schalen, bekers, ringen ende diergelijcke dinghen die daer noch zullen overich blijven. Daer beeffens oock alle gemunte penninghen, frayheden ende Portugael-sche crusarts. Item daer de beeltenisse van de Coning van Polen, ende van Severinus Bonerus op staen. Neffens desen oock alle de dubbele ende vierdubbele ducaten. Het ghelt dat onder Everardum⁷⁾ Goclenium light, zal hy hem in Brabant laten uytdeelen, achtervolghende ick hem bevolen hebbe.

Watter oock by Erasmum Schetium⁸⁾ overich blijft, zal hy hem afeyschen, ende zal datzelve ghelt ende voorts al watter noch overschieten zal, na zynen wille, ende den raedt der executeurs uytdeelen ten profijte der armen die door ouderdom ende gebreeckelijckheydt verswackt syn. Item aen dochteren die ten huywelijcke zullen uytghezet worden. Aen jongheluyden die van goeder hope zyn. Cortelijck aen alle deghene die hij eenige hulpe waerdich te zyn zal oordeelen.

Opdat dese myne uytterste wille te vaster ende gheloofwaerdigher zoude moghen zyn, hebbe ick dezelve met myn eyghen handt gheschreven, ende hebbe myn bijsonder ringhmerck, den Terminum daerop ghedruckt, ten huysse van Hieronijmus Frobenius, den twaelfden februarii, in den jaere der gheboorte Christi 1536.

- 1) = oddiciële stukken
- 2) = de heer
- 3) lees Viterium
- 4) lees Brisgoum
- 5) lees Volzium
- 6) lees Gelenium
- 7) lees Conradum
- 8) lees Schetum